ห้องสมุดเคลื่อนที่ทางน้ำ
(Bookmobiles by Boat)

*ขวัญใจ ศิริวงศ์**

ห้องสมุดเคลื่อนที่ เป็นงานที่ให้การศึกษาและข่าวสารข้อมูลแก่ประชาชนในท้องถิ่นชนบท เพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ โดยจัดให้ยืมหนังสือทางบกและทางน้ำ ทางน้ำจะจัดให้ยืมหนังสือทางเรือโดยเรือที่ใช้จัดเป็นห้องสมุดเคลื่อนที่นี้จะออกไปปฏิบัติการตามจุดต่าง ๆ จัดเป็นมุมหนังสือตามจุดปฏิบัติการและจัดหีบหนังสือมอบไว้กับหมู่บ้านตามจุดที่ทำงาน โดยมีอาสาสมัครรับผิดชอบเป็นบรรณารักษ์และจะหมุนเวียนกันต่อ ๆ ไป

ในต่างประเทศก็มีการจัดบริการห้องสมุดเคลื่อนที่ เช่น ประเทศญี่ปุ่นเปิดบริการห้องสมุดเคลื่อนที่แห่งแรก ในปี ค.ศ. 1949 มีชื่อว่า Hikari No.I ต่อมาได้พัฒนางานห้องสมุดเคลื่อนที่ จนกระทั่งมีทั้งหมดถึง 410 แห่ง โดยให้บริการทั่วประเทศญี่ปุ่น เมื่อมาถึงจุดให้บริการจะเปิดเพลง "Song of Bookmobile"

ประเทศนอรเว เปิดให้บริการห้องสมุดเคลื่อนที่ทางน้ำแห่งแรก เมื่อ ปี พ.ศ. 2502 ด้วยเรือชื่อ Abdulla และให้บริการ 150 แห่ง โดยได้รับความร่วมมือจากสภาเทศบาล เรือ Abdulla จะออกให้บริการปีละ 2 ครั้ง ในเดือนมีนาคม 3 สัปดาห์ และระหว่างเดือนกันยายนถึงตุลาคมอีก 3 สัปดาห์ มีหนังสือออกให้บริการประมาณ 7,000 เล่ม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้เรือเป็นตัวกลางนำหนังสือไปสู่ชุมชนในท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกล ต่อมาการบริการห้องสมุดเคลื่อนที่ได้ขยายสู่บริเวณฝั่งทะเลแถบตะวันตกของประเทศนอรเว ครอบคลุม 5 อาณาเขต คือ Hardaland, Sogn, Fjordane, More และ Romsdal มีหนังสือออกให้บริการประมาณ 35,000 เล่ม

สำหรับประเทศไทยปัจจุบันรัฐบาลกำลังรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือของประชาชนทั่วประเทศ และหลายจังหวัดประกาศปลอดผู้ไม่รู้หนังสือไปแล้ว ขณะเดียวกันก็ให้ความสนใจกับงานรณรงค์เพื่อการไม่ลืมหนังสือของประชาชนด้วย เช่น โครงการจัดสร้างที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน โครงการมุมอ่านหนังสือในเรือประมง ฯลฯ และที่น่าสนใจโครงการหนึ่ง คือ โครงการเรือห้องสมุด หรือโครงการปฏิบัติงานให้การศึกษาประชาชนเคลื่อนที่ทางเรือ โดยกองปฏิบัติการ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ

ภูมิประเทศของประเทศไทยประกอบด้วยแม่น้ำใหญ่หลายสาย เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำบางปะกง ดังนั้นแม่น้ำจึงเป็นหัวใจสำคัญ เป็นสายเลือด เป็นเส้นทางคมนาคมราคาถูก เป็นแหล่งอาหารที่กินที่อยู่ของประชาชนจำนวนมากที่นิยมปลูกสร้างบ้านเรือนสองข้างฝั่งน้ำ ประชาชนส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับต่ำ โอกาสที่จะได้รับข่าวสารความรู้ที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นมีน้อย โดยเฉพาะเขตที่ห่างไกลการคมนาคมทางบกไม่สะดวก โครงการเรือห้องสมุดจึงทำหน้าที่สนองความต้องการของประชาชนในส่วนนี้

---

*ขวัญใจ ศิริวงศ์ บรรณารักษ์ ระดับ 4 ฝ่ายบริการช่วยการค้นคว้าและวิจัย สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ในการปฏิบัติงานเรือห้องสมุด มีเรือประจำการ 3 ลำ คือ เรือนางนพมาศ เรือสหประชาชาติ และเรือธรรมจักร เรือนางนพมาศเป็นเรือยนต์ขนาดใหญ่ที่สุดในจำนวน 3 ลำ กว้างราว 5 เมตร ยาวราว 15 เมตร ปกติปฏิบัติงานเขตแม่น้ำใหญ่พื้นที่เจ้าพระยาตอนล่างแถบจังหวัดนนทบุรีและสุพรรณบุรีกับพื้นที่เจ้าพระยาตอนบนแถบจังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง อยุธยา

เรือสหประชาชาติขนาดรองลงมาปฏิบัติงานสายแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดนครปฐม สมุทรสงคราม ราชบุรี สมุทรสาคร และเรือธรรมจักรขนาดเล็กสุด รับผิดชอบเขตแม่น้ำบางปะกงในจังหวัดฉะเชิงเทราและสมุทรปราการ ปีหนึ่ง ๆ จะออกให้บริการ 2 เที่ยว โดยจอดเรือตามรายทางเป็นจุด ๆ ละประมาณ 2 วัน ช่วงที่ออกให้บริการจะเป็นช่วงหน้าร้อนต่อต้นฤดูฝน ระหว่างเดือนมีนาคมถึงสิงหาคม

การกำหนดจุดจอดเรือจะประสานกับจังหวัดเจ้าของพื้นที่ จังหวัดจะทำการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบล่วงหน้า เช่น สายเจ้าพระยาตอนล่างโดยเรือนางนพมาศ สำหรับปีนี้เริ่มออกให้บริการวันที่ 25 พ.ค. 2530 จังหวัดนนทบุรี กำหนดจุดจอดเรือ 4 จุด คือ อำเภอเมือง ณ แพริมเขื่อนหน้าศาลากลาง อำเภอบางบัวทองที่ท่าน้ำวัดละหาร อำเภอปากเกร็ดที่ท่าน้ำวัดท่าอิฐ และอำเภอปากเกร็ดที่ท่าน้ำวัดสะพานสูง ในแต่ละจุดเรือจะเข้าเทียบท่าประมาณเที่ยงวัน จัดตั้งนิทรรศการบริเวณแพท่าน้ำและริมฝั่งเปิดบริการห้องสมุดในเรือ พร้อมกับประชาสัมพันธ์ด้วยเครื่องขยายเสียง

หนังสือในห้องสมุดจะเป็นหนังสือที่ให้สาระความรู้และบันเทิง พวกนิตยสาร การ์ตูน ความรู้รอบตัว ส่วนใหญ่เป็นหนังสือเบา ๆ อ่านสนุกและอ่านเพลิน เพราะต้องการให้ประชาชนอ่านเพื่อกันการลืมหนังสือ ในอดีตเปิดให้ประชาชนยืมไปอ่านที่บ้าน แต่ในปัจจุบันบริการเฉพาะในเรือเท่านั้น ในวันแรกห้องสมุดจะเปิดบริการถึง 21 นาฬิกา ส่วนวันที่สองนอกจากบริการห้องสมุดแล้ว จะมีกิจกรรมอื่นด้วย เช่น มีการฉายวีดีโอ ภาพยนตร์สารคดี รุ่งเช้าเรือก็จะย้ายไปจอดยังจุดต่อไป

ความจริงงานห้องสมุดเคลื่อนที่ของเรือทั้ง 3 ลำ ไม่ใช่โครงการใหม่ เรือนางนพมาศ เรือสหประชาชาติ และเรือธรรมจักร ได้ออกปฏิบัติงานนำความรู้ไปสู่ประชาชนสองฝั่งแม่น้ำมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2496 แล้ว ซึ่งประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ มีผู้ใช้บริการเป็นจำนวนมาก ฉะนั้นห้องสมุดเคลื่อนที่นี้จึงยังต้องทำหน้าที่อยู่ตลอดไป

บรรณานุกรม

ราตรี อัครโชติกวนิชย์. "ห้องสมุดในประเทศญี่ปุ่น." *โดมทัศน์* 1 (ม.ค.-มิ.ย. 24): 37.

ละอองกาญจน์ สุริชัยพาณิชย์. "ห้องสมุดเคลื่อนที่ทางน้ำและทางบกในนอรเว." *วารสารห้องสมุด* 5 (2518): 379-381.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมการศึกษานอกโรงเรียน. *ข่าวสารข้อมูลกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมบทความการศึกษานอกโรงเรียน เล่ม 6.* กรุงเทพฯ: 2529.

ปรีชา. "เรือห้องสมุด." *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* (6 มิ.ย. 2530): 28-29.